

ГЕОСТРАТЕГІЧНА КОНФІГУРАЦІЯ «РОСІЯ VS КИТАЙ VS ІНДІЯ»

Анотація. Проаналізовано геостратегію та геополітику трьох потужних центрів міжнародного впливу: Росії, Китаю та Індії. Докладно розглянуто політику сучасної Росії щодо формування геостратегічного блоку «Москва–Пекін–Делі» з метою протистояння геополітичним амбіціям та гегемонії США у формуванні однополярного світу. Однак, створення такого блоку, а тим більше союзу видається нині абсолютно неможливим, оскільки кожна з цих великих держав має власні геополітичні амбіції щодо формування сфер впливу в Євразійському регіоні, Південно-Східній та Південній Азії.

Ключові слова: Росія, Китай, Індія, геостратегія, геополітичний вплив.

Annotation. The geostrategy and geopolitics of three powerful centers of international influence are analyzed: Russia, China and India. The policy of modern Russia on the formation of the «Moscow–Beijing–Delhi» geostrategic bloc has been examined in detail to counter the geopolitical ambitions and hegemony of the United States in the formation of a unipolar world. However, the creation of such a bloc, let alone an alliance, now seems absolutely impossible, as each of these great powers has its own geopolitical ambitions to form spheres of influence in the Eurasian region, South-East and South Asia.

Key words: Russia, China, India, geostrategy, geopolitical influence.

Аннотація. Проаналізовані геостратегія і геополітика трьох

* кандидат історичних наук, доцент, с.н.с. Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

мощных центров международного влияния: России, Китая и Индии. Подробно рассмотрено политику современной России по формированию геостратегического блока «Москва–Пекин–Дели» с целью противостояния геополитическим амбициям и гегемонии США в формировании однополярного мира. Однако, создание такого блока, а тем более союза сейчас кажется абсолютно невозможным, поскольку каждая из этих великих держав имеет собственные геополитические амбиции по формированию сфер влияния в Евразийском регионе, Юго-Восточной и Южной Азии.

Ключевые слова: *Россия, Китай, Индия, геостратегия, геополитическое влияние.*

Постановка проблеми. В умовах кризи транзитивного та формування нового світового порядку актуалізується питання політики великих геополітичних гравців від яких значною мірою і залежатиме прийдешній світоустрій. Такими геополітичними центрами є Росія, Китай та Індія, які формують власні полюси впливу, а також сфери своєї як зовнішньополітичної діяльності, так і стратегічної відповідальності. Варто відзначити, що за умов визначення Росією західного вектора зовнішньої політики після розпаду СРСР у якості пріоритетного, її відносини на той час з такими провідними геополітичними центрами АТР як Китай та Японія були другорядними, до того ж нове керівництво у котрому превалювали атлантисти не мали чіткої азіатської стратегії. Проте, вже з середини 1990-х рр. поступово відбувалося усвідомлення актуалізації східного геостратегічного вектора, зокрема й на фоні війни в Таджикистані. Зрештою, наприкінці 1998 р. тодішній прем'єр-міністр РФ Є. Примаков висловив думку про формування геостратегічного трикутника «Росія–Індія–Китай» (РІК) під час його офіційного візиту до Нью-Делі. З того часу східна складова зовнішньої політики Росії слугувала у якості доповнення та навіть альтернативи західному геостратегічному векторові. Актуалізація азіатського вектору наростала по мірі розуміння того,

що загрози виходять саме зі Сходу, зокрема Закавказзя та афганської частини центральноазіатського «підбрюшся» [27].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час на фоні зростання наукового інтересу до політики провідних центрів геополітичного впливу значна кількість наукових праць як українських, так і зарубіжних представників соціогуманітарних наук присвячено саме політиці Російської Федерації, Китаю та Індії. Передовсім, варто виділи праці українських науковців та аналітиків, таких як: Д. Бондаренко [2], П. Гайдуцький [6], С. Пронь [28] та ін. Досить активно проблематикою геополітики великих держав займаються російські вчені, як от: М. Братерський [3], Г. Івашенцов [14], С. Лузянін [23], А. Лукін [24], Л. Сабельніков [32], Д. Тренін [34, 35], С. Кортунів [20], Ю. Марєєв [25] тощо. Численними є праці західних вчених, присвячені політиці потужних геополітичних центрів. Сюди слід віднести розвідки: Дж. Андерліні [38], М. Барроуза [1], С. Бланка [40], С. Коткіна [21], Дж. Манкоффа [42], Дж. Пейна [43], Н. Роубіні [44], Дж. Стоукса [47, 48], К. Хайлле [41], Х. Шпангера [37] тощо. Окремо слід назвати праці представників Китаю та Індії, які також активно вивчають геополітику своїх держав. Такими є розвідки: Фу Ін [49], Д. Прабху [27], А. Сингх [45, 46] і т. д.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Останнім часом поза увагою геополітичного дискурсу до певної міри залишається сциєнтична константність відносно того, що Росія, Індія як зрештою й Китай виступають більшою мірою навіть у ролі конкурентів/супротивників враховуючи їх територіальні суперечки, зокрема Тибетську проблему. До того ж, згідно теорії С. Хантінгтона Росія Китай та Індія представляють собою різні цивілізації між якими можлива радше конкуренція, аніж культурна та/або цивілізаційна коаліція. Не зважаючи на те, що названі держави прагнуть увійти в коло світових лідерів, питання виникнення такої структури є найбільш прийнятним передусім для Росії на фоні її «розвороту» обличчям до Сходу. Стратегічний вектор руху російської модернізації після 2014 р. обернено із Заходу на Схід – у басейн Тихого

океану, куди у XXI ст. зміщується світовий центр економічної могутності. Тому, для Москви такого роду зближення з провідними економіками Азії постає як необхідність бажаної стратегічної союзницької конфігурації центрів впливу для яких неприйнятною є одноосібна геополітична та економічна гегемонія США. До того ж, в РФ подібну конфігурацію геополітичних сил наважуються трактувати як контури майбутнього багатопольярного світопорядку [25].

Формування цілей статті. Ключовими цілями нашої статті є аналіз геостратегічних завдань Росії та їх реалізації у рамках координації своєї зовнішньої політики з такими великими державами як Китай та Індія. Остання полягає у амбіційності формування військово-політичного мегаблоку – альтернативного євроантлантичному безпековому полюсові. Також важливим завданням є визначення геостратегічних інтересів Пекіну та Нью-Делі, які дедалі провадять незалежну політику та формують власні геополітичні центри в умовах становлення нового світопорядку, що тим самим суперечить стратегії Російської Федерації.

Передусім наголосимо, що помітним успіхом східної політики РФ можна вважати приєднання до організації Азіатсько-Тихоокеанська економічна співпраця (АТЕС) у 1998 р. де Росію передусім цікавить енергетична складова, або одним словом – експорт енергоресурсів. В той же час, російська участь в АТЕС є досить символічною, так як жодних серйозних ініціатив в рамках цієї організації Росією запропоновано не було, а економічні позиції РФ в даній організації ледь помітні. Також в Росії визнають, що її економічна присутність в АТР є мінімальною, а питома економічна вага держави складає там не більше 0,3% від загальної кількості всіх країн даного регіону. Таким чином, скоротивши військово-політичний вплив в Азії з розпадом СРСР, Росія не змогла компенсувати його за рахунок політико-економічних інструментів, головно через відсутність фінансових можливостей та нездатність залучити інвестиції для розвитку Сибіру та Далекого Сходу. До того ж, швидка інтеграція російського Далекого Сходу в

інституції АТР задля його економічного й технологічного розвитку поки видається малоімовірною, передусім через надзвичайну географічну, демографічну, економічну та інфраструктурну складність регіону [32].

Ситуативний геостратегічний трикутник у разі його можливого оформлення в свою чергу може включати в себе дві геополітичні осі «Росія–Індія» та «Росія–Китай». Нині актуалізовано дискурс серед представників експертних і політичних кіл щодо російсько-китайського зближення аж до формування військово-політичного союзу з метою балансування геополітичних амбіцій США. Підставою тому є, на перший погляд, схожість політичних та культурних систем в організації обох держав. Як відзначають американські аналітики М. Барроуз та Р. Менніг, в обох державах культивується націоналізм, заснований на історичній та національно-культурній специфіці, тобто конфуціанстві й російському православ'ї. Зрештою, Пекін та Москва дотримуються моделі авторитарного капіталізму на протигагу «Вашингтонському консенсусу» [1]. Також Китай як і Росія має незначну кількість союзників, нестачу яких Пекін може компенсувати саме за рахунок Росії як ядерної наддержави, що дало б змогу компенсувати геополітичну асиметричність перед США.

Першими серйозним кроком до зближення в умовах постхолодного світу стали обміни офіційними візитами лідерів Росії й Китаю – відповідно у 1992 р. та 1994 р. Також у 1996 р. пролунала заява про стратегічне партнерство між Москвою й Пекіном, яке мало базуватися на поглибленій співпраці. У 1998 р. були узгоджені питання демаркації 4,2 тис. км східного сектору та 54 км західного сектору російсько-китайського кордону із загальної його довжини у 7,3 тис. км. Водночас зауважимо, що під час бомбардувань військами НАТО Югославії, Китай був солідарний з позицією Росії та засуджував дії Альянсу [14, с. 37]. Китай також не пішов на введення санкцій проти РФ разом з коаліцією західних держав та не виразив чіткої підтримки територіальній цілісності України як до речі це було і у випадку з Грузією у 2008 р. Однак, в українській кризі Пекін радше дотримується

нейтралітету і говорити про підтримку ним Росії загалом не доводиться, оскільки Китай має свої стратегічні інтереси в Україні у плані інвестицій в інфраструктуру та аграрний сектор.

Серйозним пунктом російсько-китайського діалогу стало укладення у липні 2001 р. Договору про добросусідство, дружбу й співпрацю, розрахованого на 20 років, який передбачає мирний характер двосторонньої співпраці, котра жодним чином не спрямована проти третьої сторони. Договір також передбачав відмову від застосування ядерної зброї; взаємне визнання державної єдності; пакт про ненапад; відмова від входження у блоки, що можуть нанести збитки сторонам; дотримання принципів і норм міжнародного права; принци невторчання у внутрішні справи суверенних держав; зміцнення стратегічної стабільності. Пункт стосовно визнання державної єдності артикулював підтримку Росії з боку КНР щодо чеченського врегулювання і підтримку з боку РФ щодо улагодження тибетського та синьцзян-уйгурського сепаратизму. Принцип стратегічної стабільності підкреслював єдність сторін щодо одностороннього виходу США з договору ПРО 1972 р. [9].

У свою чергу до даного договору з певною насторогою віднеслися у Вашингтоні маючи підозру щодо формування контурів майбутнього військово-політичного союзу. Втім, як для Китаю, так і для Індії питання військово-політичного тандему не стоїть на порядку денному, оскільки Пекін намагається дедалі провадити незалежну зовнішню політику та власну геополітичну гру, а його економіка так чи інакше зав'язана на відносинах зі США. При всьому, деякі аспекти можуть сприяти обережному двосторонньому зближенню Москви з Пекіном, зокрема йдеться про поєднання природних ресурсів, військових технологій і дипломатичного досвіду з одного боку та економічних і людських ресурсів з іншого, що тим самим може кардинально посилити геополітичний статус обох держав.

Динаміка співпраці між Росією й Китаєм всилає в Москві обережний оптимізм. Росія, як відомо, з 1991 р. постачає КНР високотехнологічне

озброєння, зокрема винищувачі, виробництво яких Китай налагодив самостійно на основі переданої Росією технічної документації. Крім того, Росія має домовленості з КНР про ремонт китайської військової техніки, а також щодо сприяння підготовки кадрів у військових вищих навчальних закладів. Примітним є те, що у 2015 р. РФ уклала договір з КНР на постачання зенітно-ракетних систем С-400 до 2020 р. на суму понад 2 млрд дол. Знаковим аспектом також є регулярне проведення російсько-китайських військових навчань задля злагодженості своїх збройних сил. Також відбуваються двосторонні військові навчання поблизу Центральної Росії, Центральної Азії у Середземному, Південно-Китайському та Японському морях, зокрема з метою геополітичного тиску на ЄС та США [26]. Обидві держави активно співпрацюють у рамках ШОС як євразійській організації у сфері економіки та інституції, покликаній підтримувати безпеку в ЦА, а також у торгово-економічних клубах БРІКС та АТЕС. Крім того, РФ та КНР активно координують свої дії у форматі G-20 як клубові найбільш потужних економік, а також мають синхронність постійного членства в РБ ООН [35].

Росія є одним з найбільших постачальників енергоресурсів до Китаю, переважно нафти як найбільшого споживача енергоресурсів в АТР. Зрештою, на економічному фронті лунали заяви сторін навіть про можливість «зв'язати» «Економічний пояс нового Шовкового шляху» та російський проект ЄАЕС (через російську Транссибірську та Байкало-Амурську магістралі) з тим щоби повністю інтегрувати Велику Євразію. Російські експерти висловлюють позицію, що така геостратегія дасть можливість РФ збільшити торгову частку Азії з тодішніх (на 2015 р.) 26% до 40% [39, р. 131].

Не менш гучною є заява про концепцію формування «кіберсуверенітету» – тобто посилення контролю держав над інтернет-активністю на їх територіях, що призведе до розмивання вільного й відкритого Інтернету як глобального явища та нестиме пряму загрозу стратегічним інтересам США. На додаток, режим В. Путіна спирається одночасно й на ідеологічне протистояння із Заходом задля зміцнення

партнерства з Китаєм. У свою чергу для Китаю є неприйнятним розширення присутності США в АТР, приблизно так як і для Росії на пострадянському просторі. Прикладом того є оформлення бачення майбутнього світоустрою виражене у російсько-китайських деклараціях: Про багатополярний світ і формування нового міжнародного порядку (1997) та Про міжнародний порядок у XXI ст. (2005), а також спільній заяві Про новий етап відносин всеосяжного і стратегічної взаємодії (2014). У низці конфліктів інтереси Росії й Китаю також перетинаються. Приміром, салафітські угруповання на Близькому Сході можуть потенційно представляти загрозу національній безпеці як Росії, так і Китаю, а тому обидві сторони зацікавлені у підтримці та веденні проти них спільної боротьби разом із Заходом. Тобто, на думку американських експертів зокрема, таких як асоційований член Центру нової американської безпеки Дж. Стоукс, надмірний тиск США на Росію у відповідь на її дії на пострадянському просторі, призведе лише до зміцнення союзного тандему з Китаєм [48].

Тож, втративши надію інтегруватися у західні інститути Росія повернулася на традиційні позиції євразійської держави і змістила тим самим геополітичну вісь Євразії на схід. Гонконгська «Революція парасольок» 2014 р. була розцінена в Москві як чергова «кольорова революція» організована США в країнах, котрі опонують побудові Pax Americana. Російська делегація, що перебувала на той час в Китаї спробувала провести паралелі з подібними революціями, що відбулися в пострадянських країнах та навіть запропонувала свої «добрі послуги» у врегулюванні гонконгської кризи [38]. При всьому, деякі експерти стверджують, що поворот Росії в бік Азії відбувся набагато раніше української кризи, а точніше після 2008 р. і був пов'язаний більшою мірою не з російсько-грузинською війною, а передусім з тим, що Китай зацікавив Росію у якості найбільшої економіки АТР, ринок якого потенційно міг би замінити Євросоюз.

З самого початку увагу Москви приваблювала динамічність економічного розвитку АТР і Китаю зокрема. Потрібно зазначити, що

упродовж останніх 20 років російсько-китайська торгівля та обсяг китайських інвестицій в економіку Росії значно зросли, а на 2011 р. Китай став найбільшим торговим партнером РФ порівняно з іншими державами. Сам тому, Пекін поступово стає актором, здатним надати відчутний імпульс розвитку російської економіки, яка знаходиться в стані стагнації. Так, упродовж 1991–2014 рр. торговий обіг між РФ та КНР збільшився з 5 млрд до 90 млрд дол., а рівень інвестицій Китаю в російську економіку зріс на 80% [18].

Однак, 1992–2011 рр. позитивне сальдо для Росії у торгівлі з КНР не досягало вище ніж 26 млрд дол. У разі якщо говорити більш детально, то на 2003 р. обсяг товарообігу між державами був на рівні 15,7 млрд дол., позитивне сальдо для Росії склало лише 3,7 млрд дол., а китайські інвестиції в російську економіку не перевищували 300 млн дол., поступаючись японським (Рис. 1) [18]. Для порівняння, торговий обіг Китаю та США у 2015 р. дорівнював 558 млрд дол., Китаю і ЄС – 564 млрд дол., а Китаю й Росії скоротився зі 100 млрд до 64 млрд дол. Також, варто нагадати, що у 2013 р. товарообіг між Росією та ЄС зріс до рекордного максимуму досягнувши 417 млрд дол., що склало фактично половину всього торгового обігу Росії [19].

З виникненням кризи довкола України і послаблення західного вектору в 2014 р., зацікавленість Росії в китайському ринку та китайських фінансах трансформувалась в економічну необхідність, так як Росія була позбавлена тоді альтернативи [37]. Росія гостро потребує китайських кредитів, які вона не може отримувати від Заходу через введені ним санкції. Також Росія й Китай навіть обговорювали питання створення альтернативної міжнародної платіжної системи на випадок відімкнення Росії від SWIFT унаслідок посилення міжнародних обмежень проти Москви. При тому, що Пекін явно не підтримував жодної російської геополітичної авантюри, він все ж погодився на виділення кредитної лінії у розмірі 150 млрд юанів (24 млрд дол) російським банкам як своєрідної компенсацією за укладання угоди на постачання природного газу з Росії по прийнятній для КНР ціні – 350 дол. за

м³. Останнє також дає можливість більш широко використовувати юань у двосторонній торгівлі. Все це є свідченням наростання економічної та фінансової залежності Росії від Китаю [44].

Загалом же, пропаговане Росією стратегічне партнерство з КНР відзначилося для РФ порівняно незначним розміром торговельного сальдо та відносно низьким рівнем надходження фінансових інвестицій з Піднебесної, які жодним чином не зможуть компенсувати втрат російської економіки, спричинених санкційною політикою Заходу [3]. Така ситуація дає підстави для твердження про виражену слабкість східного геоекономічного вектору, а радикально переорієнтувати свою торгівлю Росії з європейського напрямку у бік Китаю, обсяг якої у п'ять разів вищий порівняно з КНР, буде вкрай складно.

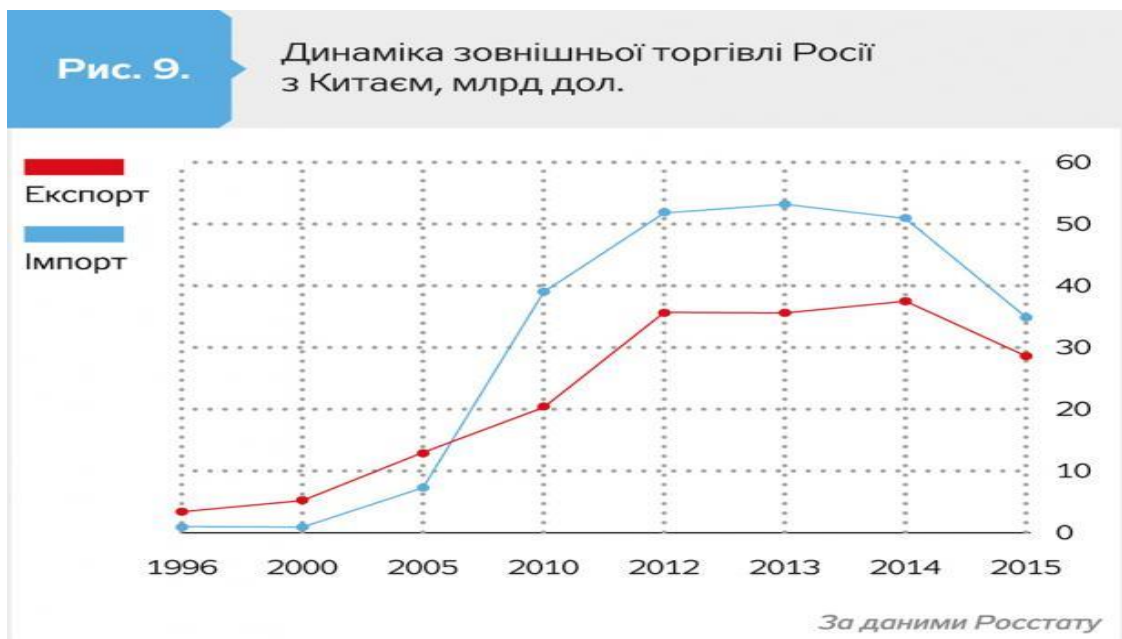

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі Росії з Китаєм в млрд дол.

Джерело: Гайдуцький П. Росія: майбутнє в минулому [Електронний ресурс] / П Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2016. – №27. – 6–12 серпня. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/international/rosiya-maybutnye-v-minulomu_.html

Виходячи з теорії «Світового острова» Х. Маккіндера та «Великої шахівниці» З. Бжезинського, можемо констатувати, що у Великій Євразії ведеться боротьба між провідними геополітичними гравцями – Китаєм,

Росією та США. Зрештою, вплив США в Євразії слабшає через невдалу операцію в Афганістані та недалекоглядну політику кабінету Б. Обама на Близькому Сході. Синхронно можна констатувати і послаблення політики Росії в Євразії через поступове її витіснення Китаєм із ЦА [43]. З геополітичної точки зору, на зміну концепції «Великої Європи» від Лісабона до Владивостока, яка передбачала об'єднання інтеграційних зусиль ЄС та очолюваного Росією ЄЕАС, приходить «Велика Азія» від Шанхаю до Петербургу. Прогнозується, що по мірі погіршення відносин Росії із Заходом Кремль дедалі активніше буде зближуватися з Пекіном, хоча останній звісно ж матиме перевагу у цьому квазі-тандемі «м'якого альянсу» [35].

Проте, як відзначає згадуване американське «Foreign Affairs» зближення Росії й Китаю радше нагадує «шлюб» за розрахунком, так як Пекін та Москва навряд чи зможуть прийти до міцного стратегічного партнерства. До того ж офіційна Москва активно заперечує власне існування будь-якого військово-політичного союзу чи стратегічного альянсу, а ідея «осі авторитаризму», здатної перекроїти світовий порядок, не враховує того, що Китай та Росія багато в чому є здебільшого конкурентами аніж партнерами, особливо в Євразійському регіоні. Хоча такий ситуативний союз теоретично й може підсилюватися по мірі того як США ставатимуть на перешкоді двох країн у реалізації їх геополітичних цілей, однак цей «шлюб» все ж не буде трансформований у повноцінний антизахідний альянс, навіть попри те, що участь Росії у конфліктах в Україні та Сирії не призвела до напруженості чи розриву відносин між Пекіном і Москвою [49].

Скріплений результатами холодної війни російсько-китайський тандем в цілому не є досить міцним, а Китай не є для Росії стратегічним партнером у класичному розумінні. Варто нагадати, що після візиту американського президента Р. Ніксона КНР у 1972 р. США займають одне з провідних місць у китайській зовнішній політиці та торгово-економічних

зв'язках. За нинішніх геополітичних обставин Росія й Китай не створять військового блоку для протистояння зі США, хоча б тому, що, як вже було сказано, КНР і Сполучені Штати відчують взаємозалежність у своїх відносинах. Саме тому, Росія не в змозі розіграти «китайську карту» проти США на кшталт тієї, що була розіграна Вашингтоном у 1970-х рр. проти СРСР. Однак не виключено, що США зі свого боку можуть вдатися до використання стратегії Р. Ніксона, але у протистоянні з Китаєм, який адміністрація Д. Трампа визначила як одну з головних загроз безпеці та інтересам США. Тож Вашингтон теоретично розглядає Росію у якості засобу противаги Китаю, котрий дедалі набирає обрисів економічної наддержави. На думку учасника Програми стратегічного управління державою Центру нової американської безпеки Дж. Стоукса, за такої геополітичної ситуації США можуть розіграти вже «російську карту» задля балансування сил з Китаєм. Запустивши подібну геополітичну гру Вашингтон таким чином має піти на стратегічне партнерство з Москвою у протистоянні з Китаєм та ІДІЛ [47].

Однак, Росія зі свого боку навряд чи піде на руйнування партнерського зближення з Китаєм заради ситуативної коаліції зі США рівень недовіри до яких у Москві надто високий на фоні перманентної нестабільності їх взаємин. Зрештою, вимальовується ще один геополітичний «нерівнобедрений трикутник» «Китай–Росія–США» де, за висловом китайської політичної та громадської діячки Фу Ін, найбільша відстань розділяє Вашингтон та Москву. У Пекіні висловили неприпустимість ситуації, коли будь-яке поглиблене зближення двох геополітичних суб'єктів у рамках даного трикутника автоматично означатиме погіршення стосунків із третьою його стороною [49]. Таким чином у триангуляція «Китай–Росія–США» нині вичерпала себе, хоча б тому, що кожна зі сторін має власну геостратегію, геополітичну динаміку та систему цінностей на міжнародній арені.

Пекін у свою чергу занепокоєний потенційними територіальними

претензіями з боку сусідів щодо східних територій, а також акваторії Південно-Китайського моря. Китай тим часом будує власну Велику Євразію (вісь «Захід–Євразія»)* – від Південно-Китайського моря (більшу частину акваторії якого Пекін вважає своєю та активно милітаризує спірні острови при тому, що окрім Китаю на них претендують такі держави як Філіппіни, В'єтнам, Бруней, Малайзія, Тайвань) через ЦА в Європу, реалізуючи таким чином проект «Економічний пояс нового Шовкового шляху». Зі свого боку Росія стосовно розширення впливу Китаю у Південно-Китайському намагається дотримуватися нейтральної позиції [21]. Занепокоєння вразливістю своїх східних територій Росії перед китайськими збройними силами змушує РФ підтримувати стратегічні зв'язки з країнами, які межують з Китаєм, зокрема Індією, Північною Кореєю та В'єтнамом [48].

Таким чином, Росії зважаючи на китайську політику «м'якої експансії» зацікавлена у розвитку сфери зв'язків з іншими державами Східної Азії водночас не зменшуючи при цьому темпів двосторонніх зв'язків з Пекіном. Як відзначає з цього приводу американський політолог і професор Пенсильванського університету С. Бланк: «Росія без особливого шуму, але відверто протистоїть намірам Китаю та у зв'язку з цим зміцнює військово-політичні відносини з В'єтнамом» [40].

Загалом, побоювання Росії посилення геополітичного впливу Китаю в Євразійському регіоні та перетворення її на «молодшого брата» у двосторонніх взаєминах чи ймовірність між ними конфронтації змусило Москву балансувати відносини з Пекіном через розвиток взаємин з Індією, Японією, Південною Кореєю, В'єтнамом тощо. Для посилюючого стримування Китаю Росія пропонує своє озброєння тим країнами, які занепокоєні китайською експансією в Південно-Китайському морі [34, с. 106]. Приміром, Малайзія у рамках військово-технічної співпраці з Росією

* Новий китайський торгово-інфраструктурний проект по створенню спільної осі «Захід–Євразія» реалізується під гаслом «Один шлях, один пояс».

починаючи з 1995 р. закуповує літаки МіГ-29 і Су-30 та інше озброєння. Також Росія в останні роки стала чи не головним постачальником зброї до В'єтнаму та Лаосу. Додамо, що В'єтнам для Росії є своєрідними воротами до Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) з якою Москва намагається поглибити свою співпрацю.

Водночас, на думку того ж З. Бжезинського, віддалення Росії від Китаю та охолодження їх відносин є неминучою перспективою. Для початку відмітимо, що в Росії існує тверде розуміння стосовно регіонів Далекого Сходу, Південного та Східного Сибіру багаті на природні ресурси, утім депресивні в економічному та демографічному плані. Білоруський експерт та координатор громадянської кампанії «Європейська Білорусь» Д. Бондаренко відзначає, що після усвідомлення неможливості просування Євразійської імперії на Захід: «Росія змушена буде змінювати вектор свого руху та зайнятися проблемами розвитку своїх малозаселених регіонів. Освоїти Сибір без західних технологій Росія не здатна. Потрібно буде віддавати її Китаю, або поступового модернізуватися та демократизуватися» [2]. Крім того, дані території відзначені відсутністю потужних економічних районів-кластерів, які б забезпечили генерування торговельних потоків як на Захід, так і на Схід, що дозволило би Росії інтегруватися до АТР на рівних умовах. Виходячи з вищесказаного, Росія активно зацікавлена у залученні китайського капіталу та дешевої робочої сили для їх розбудови своїх депресивних Далекосхідного та Південносибірського районів [20, с. 224–226].

Однак, при всьому здавалось би позитиві обраної стратегії зближення Росії й Китаю, окремі експерти з насторогою ставляться щодо можливих суперечок довкола Південного Сибіру [33, с. 83]. Адже, згаданий російський вчений В. Цимбурський говорив про те, що Росія боїться залишитися наодинці з Китаєм вже упродовж останніх 400 років [36]. Так, Росія має 144 млн населення, тоді як в Китаї проживає 1,3 млрд осіб, яке дедалі збільшується. Безпосередньо біля кордонів з Росією – на китайській

стороні Амуру проживає 100 млн чол., у той час коли населення Сибірського федерального округу складає нині біля 19 млн чол., а російського Далекого Сходу лише 6,3 млн чол. До того ж актуальним для Китаю, окрім перенаселеності, є нестача територій та природних ресурсів, що робить дедалі реальною стратегію китайського «м'якого» демографічного проникнення до малозаселених російських регіонів [10].

Демографічний тиск Китаю та загроза робітничої колонізації Далекого Сходу і Південного Сибіру гальмує розвиток поглибленої співпраці між РФ і КНР [17]. За різними даними китайська діаспора в Росії складає від 300 тис. до 2 млн чол. Із розширенням мережі китайських діаспор на Далекому Сході і Південному Сибірові, відбувається збільшення частки китайського бізнесу в російській економіці, що періодично призводить до негативних тенденцій та прихованих загроз, зокрема у плані витіснення місцевого підприємництва в районах російсько-китайського прикордоння, подальшої нелегальної міграції, посилення кримінальної складової в «тіньовій» економіці Сибіру та Далекого Сходу, контрабанди сировини (здебільшого деревини) з Росії до КНР тощо [23, с. 426].

Ускладнює ситуацію й поширена переконаність серед широких суспільних верств Китаю про несправедливість договорів ХІХ ст. у результаті яких до Російської імперії відійшла значна частина китайських територій. Подібна точка висловлюється і в китайській історіографії де ці договори прямо названі як нерівні, оскільки Китай, за словами його істориків, ослаблений на той час внутрішніми кризами змушений був йти на підписання цих не вигідних угод*. Звісно, у силу своєї геополітичної мудрості та стриманості КНР на піде на захоплення силове захоплення

* Мова йде про Айгунський договір 1858 р. за яким було встановлено російсько-китайський кордон по р. Амур, а територія між р. Амур та р. Аргуні визнавалася власністю Росії, а також про Пекінський договір 1860 р., який остаточно встановлював кордони між двома державами по китайському берегу р. Амур та р. Уссурі, що відповідає сучасному кордону між КНР та Казахстаном. Отже, у результаті цих двох договорів відбулося приєднання до Росії Приамур'я (Хабаровський край) та Примор'я. В цілому ж Російська імперія за результатами серії договорів та окупаційних дій анексувала 1,5 млн км² північно-східних та північно-західних китайських територій.

колись належних йому територій, все ж існують непоодинокі експерти припущення відносно захоплення Китаєм Далекосхідного регіону за кримським сценарієм через проведення референдуму після того як кількість етнічних китайців у ході робітничої колонізації досягне там критичної маси [16]. Окрім того, Китай активно відкриває свої підприємства на території РФ, зокрема по переробці лісу в областях Південного Сибіру та Далекого Сходу, що вкотре можна розцінити не інакше як економічну експансію.

Існує загроза, що капіталізація російського Далекого Сходу буде у перспективі прив'язана до врегулювання територіальних проблем. Тим не менш, Росія активно пропагує необхідність соціально-економічного розвитку Далекого Сходу, Сибіру та Забайкалля з перспективою їх інтеграції до АТР. Адже в Росії існує розуміння того, що ослаблення цих регіонів серйозно знижує її геополітичну присутність в Азії. У 2007 р. Урядом РФ було прийнято цільову програму «Економічний та соціальний розвиток Далекого Сходу і Забайкалля на період до 2013 р.». Однак, знелюднення Сибіру та Далекому Сходу, а також відсутність ресурсів для його розвитку змушує РФ йти на непопулярні кроки аж до здачі окремих далекосхідних районів в оренду. Варто додати, що за останнє десятиліття Росія в обмін лояльність КНР щодо розширення економічної співпраці передала Китаю спірні острівні території на р. Амур (дискусія з приводу приналежності яких велася біля 40 років), площа яких склала 337 км². Йдеться про частину острова Великий Уссурійський та острів Тарабаров у 2008 р., які після демаркації російсько-китайського кордону увійшли до складу китайської провінції Хейлунцзян [31].

Не виключено, що після передачі Китаю вказаних островів, від Росії можуть відійти й інші землі. Це при тому, що за однойменною назвою плану реструктуризації Сходу Владивосток китайці називають не інакше як «Бухта Трепанга» (Хай-Шень-Вец – *кит.*). Так, РФ має намір у найближчі роки здавати в оренду Китаю 115 тис. га (1150 км²) землі в

Забайкаллі для сільгосппотреб терміном на 49 років. Крім того, шведські та датські аграрні компанії орендують або викупили в Росії у загальному біля 1 млн га орних земель [15]. Варто додати також, що у китайських підручниках з історії частина території РФ позначена як споконвічна територія Китаю, зокрема такі райони як Республіка Алтай, Республіка Тува, Приморський край, Сахалінська область (без Курильських островів), Хабаровський край (без його північної частини) та Амурська область [5]. Такий факт варто розцінювати не інакше як неприховані територіальні претензії Китаю до Росії у віддаленій перспективі.

З розпадом СРСР Росія й Китай як би помінялися місцями за рівнем можливостей проектування геополітичного впливу, а зміст трансформації їх відносин порівняний нині з тим, що мали США та Великобританія після завершення Другої світової війни. Крім того, саме Китай, який не зацікавлений у надмірному посиленні/послабленні Росії, зайняв позицію балансира між Заходом і Росією, перебравши на себе роль, яку виконував колись Радянський Союз. Не виключено, що така геополітична рокировка у віддаленій перспективі стане причиною перетворення Росії на сировинний додаток розвинутих далекосхідних економік та призведе до втрати суверенітету над окремими територіями і контролю над ресурсами. Прикладом тому є те, що окремі китайські та західні політичні оглядачі вже називають Росію «молодшим братом» Китаю, також в оцінках експертів чути про «фінляндизацію» Росії та перетворення її на гігантську «чорну діру», або ж лімітрофну зону, затиснену уту між КНР та ЄС, що розширюється [42, р. 73]. Зокрема, доцент Школи регіональних та міжнародних досліджень Далекосхідного федерального університету А. Лукін вважає, що Росія у віддаленій перспективі може претендувати в кращому разі на роль «китайської Канади» – величезного сховища ресурсів, які Москва буде постачати потужному південно-східному сусідові, зберігаючи при цьому формальний суверенітет. За більш негативного сценарію Росія має також ризики трансформуватися у васала

всередині Китайської євразійської імперії [24].

Однак, надмірний крен Росії у бік Китаю істотно обмежить її можливості маневрування між основними глобальними гравцями. Проте, кримський вибір В. Путіна у будь-якому випадку зробив неможливим збереження попередньої моделі відносин із Заходом [11]. До того ж, не варто оптимістично оцінювати китайські декларативні заяви про взаємну підтримку і взаємну довіру між КНР та РФ. Водночас, впливові китайські аналітики заявляють про формування нової біполярної системи, що буде формуватися довкола двох наддержав XXI ст. – США й Китаю. У рамках цієї системи іншим країнам (у т. ч. й Росії) доведеться вирішувати про подальше входження до однієї з двох коаліцій [22].

Отже, зміна геостратегічного вектора Росії із західного на східний призвела передусім до руйнування конструкції відносин з ЄС, базованих на газових схемах «Північного» та «Південного» потоків. Така схема передбачала обмін активами – відкриття РФ для ЄС своєї сировинної бази в знак доступу до роздрібного газового європейського ринку. У разі якщо говорити про східний вектор – то в обмін за свою підтримку Китай дедалі буде вимагати від Москви передачі передових військових технологій та отримання ліцензій на збірку військової техніки, що тим самим може загрожувати вже безпеці самій Росії [35]. В цілому ж, геоекономічна переорієнтація Росії на схід видається досить умовною, у силу хоча б того, що Захід та Європа є для Росії тим цивілізаційним домом до якого вона може так чи інакше повернутися, тоді як скажімо між Китаєм та Росією пролягає значна ідеологічна й цивілізаційна прірва та існує колосальний розрив у їх ідентичності [41].

Росія вважає себе правонаступницею СРСР по відношенню до АТР, у т. ч. й через те що має вихід до Тихого океану, однак є всі підстави до того, що саме Китай у перспективі перебере на себе геополітичну місію євразійського та азіатсько-тихоокеанського ядра. Варто говорити також про помітний деструктив у зближенні РФ з Китаєм, який вносить інерція

спадщини взаємної недовіри, що дісталася від радянсько-китайських відносин. Саме через це РФ не поспішає передавати Китаю новітні технології озброєння щоби не посилювати тим самим його військовий потенціал. Пекін у свою чергу намагається балансувати свої відносини з Москвою через зближення зі США та їх союзниками, у той час як Кремль періодично демонструє зближення з Токіо, що надто непокоїть КНР.

З особливою обережністю Росія вибудовує паралельні відносини з Китаєм та Індією. Як відомо, Москва у своїх відносинах з Індією намагається зберегти статус головного постачальника зброї та військового спорядження, частково враховуючи те, що Нью-Делі вважає Китай головною загрозою. Росія, зокрема у рамках відносин з Індією прагне приймати участь у врегулюванні індо-пакистанського конфлікту із-за Кашміру. Безпосередня ж участь Індії у євразійському проєкті розглядається Росією як перспектива формування федеративного устрою індійського суспільства включаючи індусів, сикхів і мусульман [30].

Після короткотривалого геополітичного «крену» в бік Пакистану на поч. 1990-х рр. Росія не відмовилася від радянської спадщини двосторонньої співпраці між Москвою та Нью-Делі, втім на відміну від радянсько-індійських відносин, котрі полягали в у намаганні використати Індію у якості балансування впливу Китаю та США, РФ прагнула виходити з налагодження прагматичних взаємин головно у торгово-економічній сфері. Одним словом такі відносин Москви та Нью-Делі можна охарактеризувати як партнерство, засноване на взаємних інтересах [45, р. 70]. У 1993 р. сторонами було підписано Договір про дружбу і співпрацю терміном на 20 років, а згодом у 1994 р. Декларацію про захист інтересів до 2000 р., а у 2000 р. під час офіційного візиту В. Путіна до Індії Декларацію про стратегічне партнерство Росії й Індії [7]. Фактично з того моменту між РФ та Індією розгорнулася співпраця за цілою низкою напрямів, зокрема у атомній енергетиці, у сфері постачання озброєння, у т. ч. сучасних танків та винищувачів. У 2003 р. сторонами було укладено

Декларацію РФ та Індії про глобальні виклики та загрози міжнародній безпеці і стабільності де обидві сторони позиціювали себе у якості гарантів міжнародної безпеки в умовах багатополярності [8]. Отже, вищенаведеними документами сторони по суті заклали базу для довгостроково співробітництва у різних сферах.

Понад третину товарообігу між Росією та Індією складало озброєння і це дає підставу для судження, що Росія розглядає Індію передусім як ринок збуту своєї військової продукції, а питання стратегічного партнерства переходить за таких умов у розряд другорядного. Так, індійські військові досі на 60% оснащені зброєю російського виробництва. Традиційними російськими експортними товарами до Індії залишаються ракети класу «повітря–повітря», підводні човни, танки, бронемашини, артилерійські одиниці, системи залпового вогню тощо. До того ж, Росія поставила Індії у 2004 р. свій застарілий авіаносний крейсер «Адмірал Горшков». Примітно, що РФ разом з Індією веде діалог щодо проекту налагодження спільного будівництва гвинтокрила Ка-226 та першого російського винищувача п'ятого покоління на основі Т-50 (ПАК ФА). Метою такого проекту є створення для ВПС обох країн потужного багатоцільового винищувача з пониженою помітністю. Також 15–16 жовтня 2016 р. під час проведення Восьмого саміту БРІКС у індійському штаті Гоа Росія підписала відповідний договір з Індією на постачання Нью-Делі 12 дивізіонів новітніх зенітно-ракетних комплексів С-400 до 2020 р., фрегатів класу «Адмірал Григорович», здачу в оренду атомного підводного човна «Акула» та створення спільного підприємства по виробництву військових гвинтокрилів [29]. До всього додамо, що Росія також *de facto* скасувала «радянський» борг Індії у розмірі 10 млрд дол., яка тривалий час виплачувала його товарами [12].

До того ж, окрім постачання російського озброєння Індія робить акцент на передачу Росією технологій його виробництва. Здавалось би Індія є одним із найбільших покупців російської зброї, однак, останнім

часом співпраця у військовій сфері почала давати збій. Одним із прикладів цього є згортання реалізації програми створення спільного військового транспортного літака, так як Індія переорієнтувалася на європейський концерн «Airbus» з метою придбання літака середньої дальності [4]. Тому, задля диверсифікації постання озброєння й військових технологій, а також балансування геополітичних центрів сили, Москва тим часом збільшує експорт зброї недружнім Індії країнам – Китаю й Пакистану. У цій ситуації, Індія відкрито висловлює свою невдоволеність розширенням співпраці Росії з Пакистаном у військовій сфері. Загалом же, по мірі диверсифікації джерел постачання військового обладнання, співпраця між двома державами у плані проведення спільних військових навчань звужується (так як Індія останнім часом значну увагу приділяє військовим тренуванням зі США), а річний торговий обіг двох країн не перевищує 10 млрд дол. [25].

Отже, військово-економічна співпраця Індії з РФ, як і у випадку з Китаєм, замінюється останнім часом військовим і економічним співробітництвом зі США. Таким чином, США для Індії стають новим партнером, якому Нью-Делі відводить першорядну роль у багатьох напрямках співпраці [46]. Тому, для Індії більш вагоме значення має не російський ринок, а ринок Сполучених Штатів, який водночас виступає для Вашингтону засобом «м'якого впливу» на ці дві регіональні наддержави. Здебільшого саме цей фактор мінімізує можливість створення ініційованого Росією стратегічного євразійського трикутника «Росія–Китай–Індія» [35].

Загалом, російський геостратегічний інтерес до АТР обумовлений прагненням розширити свій вплив в регіоні. Проте в АТР Росія стратегічно не зможе відігравати ключової геополітичної ролі в силу обмеженості стратегічних та гео економічних ресурсів. Однак, за рахунок розвитку відносин із незахідними країнами Росія намагається активно просувати концепцію світопорядку, спрямованого на ослаблення гегемонії США.

Москва прагне активізувати відносини з такими ключовими державами як Китай, Індія, Японія, Південна Корея. При всьому, Росія все ж надалі підтримуватиме геополітичний баланс та не спалюватиме мости у відносинах із Заходом. Тож, неможливо говорити про повноцінний поворот Росії у бік сходу, передовсім виходячи з її відносно слабких економічних та військових зв'язків із країнами АТР. Як відмічають західні експерти, Москва виходячи зі свого небажання залишатися наодинці з Пекіном у їх геополітичній конкуренції, що повільно переміщується з ЦА на територію власне самої Росії, активно розвиває відносини з Індією Японією, В'єтнамом, Південною Кореєю та намагається знайти шляхи більш активної взаємодії з АСЕАН. Утім, такій стратегії заважає слабкість економічної бази російської зовнішньої політики [13].

Висновки. Таким чином, Росія здійснює активні кроки відносно зближення з такими потужними геоекономічними центрами АТР як Індія й Китай. Тривалим є намагання РФ сприяти реалізації проекту геостратегічного трикутника: «Москва–Пекін–Делі». Різкий геостратегічний розворот Росії на схід останніми роками здебільшого пояснюється погіршенням відносин із Заходом та введенням ним антиросійських санкцій унаслідок «гібридної агресії» проти України. РФ таким чином намагається отримати доступ до кредитів КНР в умовах коли її економіка знаходиться в рецесії. У той же час інтенсивну торгівлю зброєю та оборонними технологіями з Китаєм та Індією також можна розглядати як вплив на баланс сил в АТР. У той же час, існує загроза демографічної колонізації Китаєм російського Південного Сибіру та Далекого Сходу, що є причиною геополітичної недовіри з боку Росії відносно участі Китаю в розвитку вказаних територій РФ. Загалом, довгостроковий конфлікт з Заходом є прямим шляхом до міжнародної ізоляції, економічного занепаду або ж повній залежності від Китаю. Разом з тим, у держав АТР з якими Росія намагається вибудувати стратегічні відносини є власні амбіційні інтереси у стосунках із Заходом, що

полягають передусім у збереженні та розвитку торгово-економічної динаміки. Саме ринкова взаємозалежність в умовах прискореної глобалізації змушує як Індію, так і Китай підтримувати дружні стосунки зі США. Все це у підсумку не сприяє формуванню геостратегічного трикутника «Росія–Китай–Індія» та не слугує інтенсифікації залучення ресурсів для розвитку економіки Росії.

Список використаних джерел

1. Барроуз М. Перевернутый треугольник США-Китай-Россия изменит существующий миропорядок? [Электронный ресурс] / М. Барроуз, Р. Меннинг. – Режим доступа: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2548>
2. Бондаренко Д. Смогут ли Европа и Беларусь остановить новую экспансию имперской России? [Электронный ресурс] / Д. Бондаренко. – Режим доступа: <http://www.charter97.org/ru/news/2015/6/30/157720/>
3. Братерский М.В. Россия в АТР: развития отношений с соседями / М.В. Братерский // Безопасность Евразии. – 2007. – №4 – С. 261–278.
4. Будзиш М. Российская мечта: ось Москва–Пекин–Дели [Электронный ресурс] / М. Будзиш. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/politic/20170408/239081554.html>
5. «Великий похід-2». КНР як новий центр експансії в світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/knr-kak-novuj-centr-jekspansii-v-mire/>
6. Гайдуцький П. Росія: майбутнє в минулому [Електронний ресурс] / П Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2016. – №27. – 6–12 серпня. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/international/rosiya-maybutnye-v-minulomu-.html>
7. Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Республикой Индией от 4 ноября 2000 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mid.ru/ru/maps/in/-/asset_publisher/EpJ5G4lcymvb/content/id/5988

8. Декларация Российской Федерации и Республики Индия о глобальных вызовах и угрозах международной безопасности и стабильности от 12 ноября 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/497050
9. Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой от 16 июля 2016 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.mid.ru/ru/maps/cn/-/asset_publisher/WhKWb5DVBqKA/content/id/576870
10. Дудченко Г. Китай и Дальний Восток России: к вопросу о демографическом дисбалансе / Г. Дудченко // Вестник Евразии. – 2002. – №3. – С. 142–149.
11. Ефременко Д. За флажки [Электронный ресурс] / Д. Ефременко // Россия в глобальной политике. – 2014. – №3. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Za-flazhki-16764>
12. За 11 лет Россия простила внешних долгов на \$80 млрд, зато сама выплатила кредиторам \$124 млрд [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2011/11/03/46617-za-11-let-rossiya-prostila-vneshnih-dolgov-na-80-mlrd-zato-sama-vyplatila-kreditoram-124-mlrd>
13. Задорожный А. «Россия – в первой «тройке» по геополитике и военной силе, в «десятке» по экономике, в другом гораздо слабее» [Электронный ресурс] / А. Задорожный. – Режим доступа: https://www.znak.com/2015-12-30/vrazhda_s_ukrainoy_i_turciey_nadolgo_skoro_mozhet_vzorvatsya_afganista
14. Ивашенцов Г. Россия и Южная Азия / Г. Ивашенцов // Международная жизнь. – 1996. – №4. – С. 36–45.
15. Китай берет Сибирь в аренду. Только начало? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mk.ru/economics/2015/06/16/kitay-beret-sibir-v-arendu-tolko-nachalo.html>

16. Китай может захватить часть России, как Путин аннексировал Крым – генерал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.facenews.ua/news/2016/327194/>
17. Китай нависает над Дальним Востоком [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ehorussia.com/new/node/3361>
18. Китай сокращает торговый оборот с Россией, доказывая свою лояльность США и Евросоюзу [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.newsvl.ru/economics/2016/01/19/143468/>
19. Кому вершки, а кому и корешки: анализ торговли РФ с ЕС и США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sputnikipogrom.com/economics/11467/russia-eu-us/>
20. Кортунов С.В. Россия в мировой политике после кризиса / С.В. Кортунов. – М.: Красная звезда, 2011. – 476 с.
21. Коткин С. Вечная геополитика России [Электронный ресурс] / С. Коткин. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/politic/20160822/237601288.html>
22. Кристофферсен Г. Российско-китайское партнерство в АТР [Электронный ресурс] / Г. Кристофферсен. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/blogs/dvfu/?id_4=694
23. Лузянин С.Г. Российские политико-экономические интересы на «Большом Востоке» а начале XXI в. // В кн.: Россия в глобальном мире 2000–2011. Хрестоматия в 6 томах. – М.: Аспект прес, 2012. – Т. 1. – С. 409–427.
24. Лукин А. Возвращение к Маккиндеру: Сможет ли Китай создать евразийскую империю 3.0? [Электронный ресурс] / А. Лукин. – Режим доступа: <http://inosmi.info/vozvraschenie-k-makkinderu-smozhet-li-kitay-sozdat-evraziyskuuyu-imperiyu-30.html>
25. Мареева Ю.А. Стратегический треугольник «Россия–Китай–Индия» в международных отношениях (теория и историческая практика) / Ю.А. Мареева // Вестник МГИМО Университета. – 2012. – №5. – С. 240–

249.

26. Охара Б. Российско-китайские учения в Средиземном море: совместное сдерживание США [Электронный ресурс] / Б. Охара. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/world/20150602/228362988.html>

27. Прабху Д. Индии и России нужно перестроить отношения [Электронный ресурс] / Д. Прабху. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/politic/20160928/237929421.html>

28. Пронь С. Японія–Росія. Курили: чи буде розв’язано вузол протиріччя / С. Пронь // Дослідження світової політики: зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 24. – С. 217–228.

29. Путин 15 октября подпишет соглашение о поставках в Индию зенитно-ракетных комплексов С-400 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rns.online/military/Putin-15-oktyabrya-podpishet-soglashenie-o-postavkah-v-Indiyu-zenitno-raketnih-kompleksov-C-400-2016-10-13/?>

30. Путин предложил создать Евразийское партнёрство с участием ЕАЭС, Китая, Индии, Пакистана и Ирана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://putin24.info/putin-predlozhit-sozdat-evraziyskoe-partnyorstvo-s-uchastiem-eaes-kitaya-indii-pakistana-i-irana.html>

31. Россия передала Китаю 337 квадратных километров своей территории [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://versii.com/news/163933/>

32. Сабельников Л. Участие России в АТЭС: преимущества, состояние, перспективы [Электронный ресурс] / Л. Сабельников. – Режим доступа: <http://ru.apircenter.org/archives/2170>

33. Савин Л.В. К геополитике / Л.В. Савин. – Сумы: Университ. книга, 2011. – 292 с.

34. Тренин Д. Внешнеполитические перспективы России / Д. Тренин // Pro et Contra. – 2011. – Январь–Апрель. – С. 101–116.

35. Тренин Д. От Большой Европы к Большой Азии? Китайско-российская Антанга [Электронный ресурс] / Д. Тренин. – Режим доступа:

<http://carnegie.ru/2015/05/13/ru->

[60066/i8ho?mkt_tok=3RkMMJWWfF9wsRojua%2FOZKXonjHpfSx67e4kUKOg38431UFwdcjKpMjr1YcISst0a](http://carnegie.ru/2015/05/13/ru-60066/i8ho?mkt_tok=3RkMMJWWfF9wsRojua%2FOZKXonjHpfSx67e4kUKOg38431UFwdcjKpMjr1YcISst0a)

36. Цимбурский В.Л. Остров Россия. Геополитические и хронологические материалы / В.Л. Цимбурский. – М.: РОСПЭН, 2007. – 544 с.

37. Шпангер Х. Поворот России на Восток, поворот Китая на Запад: взаимодействие и конфликты на Шёлковом пути [Электронный ресурс] / Х. Шпангер // Россия в глобальной политике. – 2016. – №6. – Режим доступа: http://www.globalaffairs.ru/valday/Povorot-Rossii-na-Vostok-povorot-Kitaya-na-Zapad-vzaimodeistvie-i-konflikty-na-Shlkovom-puti-18208#_ftn50

38. Anderlini J. China and Russia in naval co-operation vow [Electronic source] / J. Anderlini // Financial Times. – 2014. – 19th November. – Access mode: <https://www.ft.com/content/16364ade-6fb2-11e4-90af-00144feabdc0>

39. Bin J. Russia's Pride and China's Power / J. Bin // China-Russian Relations. – 2015. – January. – P. 123–160.

40. Blank S. Russia and Vietnam Team Up to Balance China [Electronic source] / S. Blank // The National Interest. – 2014 – 7th April. – Access mode: <http://nationalinterest.org/commentary/russia-vietnam-team-balance-china-10195>

41. Hille K. Russia: Dangers of isolation. Cracks exposed in Vladimir Putin's dream of building a Eurasian economic powerhouse [Electronic Source] / K. Hille // Financial Times. – 2015. – 8th January. – Access mode: <https://www.ft.com/content/657967da-9725-11e4-845a-00144feabdc0>

42. Mancoff J. Russia's Asia Pivot: Confrontation or Cooperation? / J. Mancoff // Asia Policy. – 2015. – No 19. – January. – P. 65–87.

43. Payne J. Eurasia: The Hype of Continentalism. Analysts should not allow geopolitical possibility to overshadow the divisive conflicts that exist throughout Eurasia [Electronic source] / J. Payne. – Access mode: <http://thediplomat.com/2015/02/eurasia-the-hype-of-continentalism/>

44. Roubini N. Russia's Eurasian vision contest [Electronic source] / N. Roubini // The Guardian. – 2014. – 5th August. – Access mode: <https://www.theguardian.com/business/2014/aug/05/russias-eurasian-vision-project-syndicate-nouriel-roubini>
45. Singh A. India's relations with Russia and Central Asia / A. Singh // International Affairs. – 1995. – Vol. 71. – No 1. – P. 69–81.
46. Singh A. Russia Isn't Pivoting to Asia [Electronic source] / A. Singh // The National Interest. – 2014. – 4th September. – Access mode: <http://nationalinterest.org/feature/russia-isnt-pivoting-asia-17569>
47. Stokes J. Russia and China's Enduring Alliance. A Reverse «Nixon Strategy» Won't Work for Trump [Electronic source] / J. Stokes // Foreign Affairs. – 2017. – 22th February. – Access mode: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-02-22/russia-and-china-s-enduring-alliance>
48. Stokes J. The Sino-Russo Rundown. Two Futures for Russia and China – And How the United States Should Respond [Electronic source] / J. Stokes, A. Sullivan // Foreign Affairs. – 2015. – 16th August. – Access mode: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-08-16/sino-russo-rundown>
49. Ying F. How China Sees Russia Beijing and Moscow Are Close, but Not Allies [Electronic source] / F. Ying // Foreign Affairs. – 2016. – Vol. 95. – No 1. – January/February. – Access mode: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-12-14/how-china-sees-russia>